

türlerin gelişmesi, Thibaudet'nin nesiller, Taine'in zaman ve çevre teorilerinden faydalandığını ifade eden yazar, aslında bütün bu nazariyelerin edebiyat tarihine ancak bir giriş kapısı teşkil ettiğini, daha sonra tarihin ve konuların gereğinin kendini duyurmaya başladığını söyler. Böylece Tanpınar'ın dar bir zaman çerçevesine sıkıştırdığı (Tanzimat'tan 1885'lere kadar) eserinin orijinalliği belirir. Zaman, mekân, çevre, ırk, ekol, kültür, medeniyet gibi faktörlerin hepsi veya her biri sanatkarın ve eserinin oluşumunda farklı roller oynar. Bu rolleri, sınırlandırılmamış bir metot anlayışı eserin ve çalışmanın tabii akışı içinde belirleyecektir. Eski edebiyat üzerine uzun bir girişten sonra "Garplılaşma Hareketlerine Umumi Bir Bakış" adlı bölümle medeniyet - edebiyat ilişkilerine dikkatleri çeken Tanpınar, Tanzimat'a yakın yıllarda divan ve halk şiiriyle nesri üzerinde de durur; edebî şahsiyetlerin kategorileşmesinde diğer edebiyat tarihlerinden ayrılır. Tanpınar'ın edebiyat tarihi, bir taraftan şahsiyetleri birbirine yaklaştıran bağları keşfederken türlerin gelişmesini de kitap boyunca bir fon konusu olarak takip etmiştir. Kronolojik sırayla son olarak Agâh Sırrı Levent'in altı cilt halinde tasarladığı, ancak sadece ilk cildi yayımlanabilen *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde ise (1973) Türk edebiyatı tarihine malzeme olacak belli başlı bütün kaynakların bazı gruplar halinde derlendiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Şuayb, "Ten ve Âsân", *Hayat ve Kitaplar*, İstanbul 1317, s. 1-196; G. Lanson, *Edebiyat Tarihi* (trc. Yusuf Şerif), İstanbul 1937; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 3-47; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 478-493; Cemil Meriç, "Edebiyat ve Sosyoloji", *Umrandan Uyarılığa*, İstanbul 1974, s. 269-296; R. Escarpit, "Edebiyat Tarihinin Tarihi" (trc. Cemil Meriç), *Kırk Ambar*, İstanbul 1980, s. 221-259; G. Pospelov, *Edebiyat Bilimi* (trc. Yılmaz Önay), Ankara 1984; Nazım H. Polat, *Şahabeddin Süleyman*, Ankara 1987, s. 131-152; Nurullah Çetin, *Tanzimattan Fuad Köprülü'ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği* (yüksek lisans tezi, 1988), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; R. W. Warren, *Edebiyat Teorisi* (trc. Ö. Faruk Huyugüzel), İzmir 1993; Philippe van Tieghem, "Edebiyat Tarihinde Usûl" (trc. Cevdet Perin), *TDED*, III (1949), s. 163-176, 307-332; Sabri Esat Siyavuşgil, "Psikoloji ve Edebiyat", a.e., s. 449-476; Ali Nihad Tarlan, "Edebiyat Tarihi Hakkında", a.e., XIII (1965), s. 12-18; İnci Enginün, "Edebiyat Tarihi", *TDEA*, II (1977), s. 443-444; Ömer Faruk Akün, "Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün müdür?", *Dergâh*, I/1, İstanbul 1990, s. 12-13, 18.

M. ORHAN OKAY

EDEBİYÂT-I UMÛMİYYE MECMUASI

(Adبیات عمومیہ مجموعہ)

1916-1919 yılları arasında
İstanbul'da yayımlanan
haftalık siyasi, edebî ve ilmi dergi.

Yayımla 22 Teşrinievvel 1332'de (4 Kasım 1916) başlanan ve son sayısı Mart 1919'da çıkan derginin imtiyaz sahibi Celâl Nuri (İleri), mesul müdürleri de değişik sayılarda Mehmed Celâleddin, Celâl Nuri ve Giridî Ahmed Sâkî idi. Orta boyda basılan dergi birkaç sayısı dışında on altı sayfa halinde ve cumartesi günleri çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın buhranlı günlerinde yayın hayatına giren dergi, bir defa hariç muntazam olarak yayımlanmıştır. Başlangıçta daha düzenli ve hatta bazı sayıları resimli iken sonradan tertip ve kâğıdı bakımından kalitesinde düşüş görülmüş, 2 Haziran 1917 tarihli 31. sayısından sonra yayımına üç ay süreyle ara verilmiş, 32. sayısı 8 Eylül 1917'de yeni bir sayı numarası verilerek çift numarayla çıkarılmıştır. 86. sayıdan itibaren tekrar eski numarası ile yayımlanan dergi toplam olarak 110 sayı çıkmıştır.

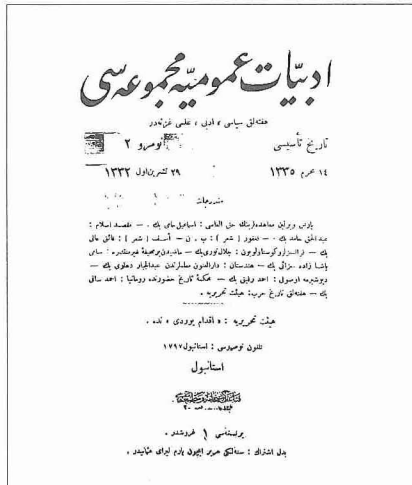
Tarihî, siyasî, dinî, coğrafi ve içtimâî konulara oldukça geniş yer verilen mecmuanın ağırlığını daha çok edebî konular teşkil etmiştir. Başlangıçta hemen her sayıda Celâl Nuri'nin o günkü edebî, kültürel veya siyasî olayları değerlendiren başmakale mahiyetinde bir yazısı

yer almıştır. Ayrıca ilk sayıdan başlayarak 64. sayıya kadar yine her sayıda, "Bir Haftalık Tarih-i Harb" başlığı altında ve "hey'et-i tahririyye" imzasıyla, o hafta Avrupa ve Osmanlı cephesindeki savaşlarla ilgili önemli gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Birçok sayıda Ahmed Refik'in Osmanlı tarihiyle ilgili yazıları bulunmaktadır.

25. sayının sonunda bir fihrist ve ayrıca iç kapakta "hey'et-i hâmiye ve kalemîyyemiz" ibaresi altında yazar kadrosunun yer aldığı bir liste verilmiştir. Bu liste dışında dergide başka bazı şair ve yazarlara da rastlanmaktadır. 62. sayıdaki diğer bir listede ise şu isimler yer almaktadır: Şehzade Abdülmecid Efendi, Fatma Âliye Hanım, Abdülhak Mihrünisâ Hanım, Nigâr Hanım, Washington sefir-i kebîri Ahmed Rüstem, Haydarzâde İbrâhim, Ahmed Sâkî, Hüdâvendigâr Valisi İsmâil Hakkı, Cebelilübnan mutasarrıfı İsmâil Hakkı, İsmâil Subhî, müteâkâid Erkân-ı Harbiyye feriki Enver, Tahsin Nâhid, Sâmizâde Süreyyâ, Celâl Nuri, Cenab Şahabeddin, Cevad Rüşdî, Hüseyin Dâniş, Hüseyin Rahmi, Reşad Fuad, Rıza Tefvik, Sâmih Rifat, Sâmipaşazâde Sezâi, Sedad Nuri, Süleyman Nesib, Süleyman Nazif, *Sabah*'ın eski başmuhariri Sâlih, Ali Ekrem, Abdülcebbar Dehlevî, Abdülhak Hâmid, Ali Emîrî, Ali Nâci, Faik Âli, Mehmed Zeki, Faruk Nâfiz, İsmâil Hâmi, Hâfız Mehmed Refik, Muhsin Naîm, Mahmud Esad, Süleyman Şevket, M. Rüşdî, Mehmed Ali Tefvik, Mehmed Ali Aynî, Reşad Nuri, Abdülhak Şinasi ve Yüsun Râzî.

Genel yayın siyaseti bakımından İslâmiyet'le Türklüğün birbirinden ayrılmaz iki unsur olduğu ve İslâmiyet'in gelişmeye engel teşkil etmediği, aksine gelişmeyi teşvik ettiği fikrini savunan mecmuanın ilk sayısında "Besmele" başlığıyla yazılan makalede mecmuanın takip edeceği yol özetle şu şekilde belirtilmektedir: "Muhârebe-i hâzıra ile Türkler'in tarihinde bir rönesans devri açılıyor... Harb-i umûmî uyanmamıza sebep oldu... İşte bu inkılâplar arasında fikrî gelişmeye ortak olmak, an'anelerimiz dahilinde yenileşmeyi kolaylaştırmak, mütefekkirlerimize ve kalem erbabımıza bir tartışma sahası açmak maksadıyla bu *Edebiyat-ı Umûmîyye Mecmuası*'nı tesis ediyoruz. Gayemiz İslâmî esaslar ve ırkımızın faziletlerine bağlı kalmak, dinimizin yüce gerçeklerini araştırmak, Osmanlılar'ın meziyetlerini muhafaza ve asrımıza göre takviye etmektir. Hiç

Edebiyat-ı Umûmîyye Mecmuası'nın 29 Teşrinievvel 1332 tarihli 2. sayısının kapağı

EDEBİYÂT-I UMÛMİYYE MECMUASI

bir devletten geri kalmamak İslâmî bir mecburiyettir. İşte mecmuamız bu yolda hizmet edecektir".

Devri içinde kültürel ve edebî açıdan belli bir ağırlığı olan dergide 9. sayıdan başlayarak 15. sayıya kadar tefrika halinde Âmedî Galib Efendi'nin *Sefâretnâme'si* yayımlanmış, Celâl Nuri'nin *Türkçemiz* (İstanbul 1917) adlı kitabıyla Abdülhak Hâmid'in *Tayflar Geçidi* (İstanbul 1917) piyesi hakkında eleştiri yazılmasına da yer verilmiştir. Bazı sayılarda Sâmipaşazâde Sezâi'nin Abdülhak Hâmid ve Celâl Nuri'ye hitaben İsviçre'den gönderdiği mektuplara yer verilirken (nr. 11, 12) yine Sâmipaşazâde'nin "İsviçre Hâtıratı" başlığı altında Avrupa intibaları yayımlanmış (nr. 14, 15), ilk sayılarda Abdülhak Hâmid'in *İbn Mûsâ* (İstanbul 1917) adlı piyesinden bazı bölümler iktibas edilmiştir. Cenab Şahabeddin, Fâik Âli, Hâlid Fahri, Mehmed Emin, Vedat Örfi ve Nigâr binti Osman'ın daha çok şiirleriyle görüldüğü dergide zaman zaman sanayi, demiryolu, ticaret ve ziraatla ilgili yazılar da yayımlanmıştır. Bunlardan başka "Çin Müslümanları ve Çin'de İslâm İhtilâlleri" (nr. 14, 15), Reşad Nuri'nin milliyet kavramı ile Millî edebiyat arasındaki münasebeti ele alıp incelediği ve Türk edebiyatının aktüel bir meselesine açıklık getirmeye çalıştığı "Edebiyyât-ı Milliyye Meselesi" (nr. 4, 9, 17) adlı makale serisi, Rıza Tevfik'in "Kümüliyyet-i Beşeriyye Tasavvurunda Şark ile Garbin Farkı" (nr. 21, 23) başlıklı makalesi, derginin dikkati çeken diğer yazıları arasında yer almaktadır.

Dönemin önemli fikrî münakaşalarından biri kabul edilen ve Rıza Tevfik ile Sâmih Rifat arasında cereyan eden Medler'in menşei ve Zerdüş'tün Türk asıllı olup olmadığı konusundaki meşhur "Zerdüş't" tartışması önce *Âtî* (nr. 77, 18 Mart 1334/1918) gazetesinde başlamış, daha sonra *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası*'nda devam etmiştir (nr. 36/67, 11 Mayıs 1918 - nr. 40/71, 8 Haziran 1918). Dergi 1 Ocak 1918'den itibaren yine Celâl Nuri'nin idaresinde ve hemen aynı yazar kadrosuyla *Âtî* adlı günlük bir gazete çıkarmaya başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası Koleksiyonu; Sadettin Nûzhet [Ergun], *Sâmih Rifat*, İstanbul 1934, s. LX-LXV; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, s. 422; Hasan Duman, *Katalog*, s. 98; *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Katalogu*, Ankara 1987, I, 62; *TDEA*, II, 446-447.

EKREM BEKTAŞ

EDEBÜ'd-DÜNYÂ ve'd-DİN

(ادب الدنيا والدين)

Mâverdi'nin
(ö. 450/1058)

ahlâka dair eseri.

Şâfiî fıkhının önde gelen âlimlerinden, devlet ve siyaset konularına dair eserleriyle tanınan Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi'nin günümüze ulaşmış eserleri içinde en tanınmışlarından biridir. Kitap genellikle bu adla anılırken bazı yazma nüshalarında *el-Buğyetü'l-ulyâ fî edebî'd-dîn ve'd-dünyâ* olarak da geçer. Muhtemelen eser ilk defa bu adla yazılmışken sonradan müstensihler tarafından *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* şeklinde kısaltılmış ve bu isimle şöhret bulmuştur. Telif tarihiyle ilgili kesin bilgi bulunmayan eserin, metin içinde geçen müellifin biyografisiyle ilgili bir pasaja bakarak (s. 81-82) 429'da (1038) Mâverdi'nin kadılığa getirilmesinden sonra yazılmış olduğu söylenebilir.

Mâverdi kısa mukaddimesinde, insanın bütün faaliyetleri arasında en önemlisinin din ve dünya işlerini iyileştiren çalışmalar olduğunu belirterek bu eserde dinî ve dünyevî açıdan hayatın ölçü ve kurallarını (âdâb) araştırdığını ifade etmektedir. Kitabını hazırlarken kaynak olarak Kur'an ve Sünnet'ten, bilgelerin özlü sözleri, edebiyatçıların edebî ifadeleri ve şairlerin şiirlerinden faydalandığını belirtmekte, bu şekilde değişik ve zengin kaynaklara başvurmanın daha eğitici ve öğretici olduğuna dikkat çekmektedir.

Beş bölümden (bab) oluşan *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'in ilk bölümü, geleneksel İslâm ahlâkının ana konularından olan akıl-hevâ çatışmasıyla ilgilidir. Bu münasebetle aklın tarifi ve mahiyeti, akılcı-tecrübe ilişkisi gibi konular üzerinde durulmuştur.

"Edebü'l-ilm" başlığını taşıyan ikinci bölümde bilginin değeri, ilim-din münasebeti, insanların ilme ve ilim adamlarına bakışı, eğitim ve öğretim metodları, kuralları, öğrenci-öğretmen münasebetleri, ilim-amel ilişkisi, ilim adamlarının ahlâkî görev ve yükümlülükleri gibi konular işlenir. Bu açıklamalar arasında dikkati çeken hususlardan biri Mâverdi'nin kesin bir dille bilimde hürriyeti savunması, akîl ve ilmî temellerden yoksun olan iddialara dayanarak ilmî konuları kabul veya reddetmenin yanlışlığını vurgulamasıdır. Mâverdi her konu-

da taklidi ve taklitçiliği reddederken özellikle bir düşüncenin doğru veya yanlışlığını ortaya koymak için belli bir otoriteye sığınanları eleştirir. Ona göre yeterince aydınlanmamış bir konu hakkında sorular sormak küstahlık sayılmamalıdır; akıl tarafından doğrulanan bir bilgi de taklit olarak görülmemelidir.

Eserin "Edebü'd-dîn" başlığını taşıyan üçüncü bölümünde genel olarak görev ve yükümlülük problemleri incelenmiştir. Buradaki "din", yalnızca Allah-kul ilişkisini düzenleyen bir kurum olmanın ötesinde insanların gerek Allah'a gerekse diğer varlıklara karşı olan bütün yükümlülüklerini, münasebetlerini düzenleyen bir kanunlar sistemi olarak ele alınmıştır. Bu yükümlülüklerin temeli Kur'an'dır; Peygamber'in sünneti Kur'an'ın koyduğu ilkelere gerekli yorumları getirmiş, ilim adamları da icthad yoluyla yükümlülüklerle açıklık kazandırmışlardır. Bu bölümde başlıca ibadetlerin hikmetleri üzerinde durulmakta, nefsin eğitimi konusu işlenirken insanın dünyaya aşırı bağlılığını yenmesi için takip etmesi gereken yol hakkında bilgi verilmekte ve bununla ilgili hadislerle diğer edebî ve hikemî sözlerden örnekler aktarılmaktadır.

"Edebü'd-dünyâ" adlı dördüncü bölüm eserin en önemli ve orijinal yönünü oluşturur. İnsanın sosyal bir varlık olduğu düşüncesi üzerine kurulan bu bölümde tecrübelerle dayalı, tutarlı ve yaşanabilir bir ahlâk anlayışı ortaya konmuştur. Mâverdi, sosyal uyum ve dayanışmayı insanlar arasındaki imkân farklılıklarına bağlamakta, mutlak eşitliğin ihtiyaç-yardım ilişkisini ortadan kaldıracığını, dolayısıyla toplumu yıkıma götüreceğini düşünmektedir. Dünya düzeninin tam olarak sağlanabilmesi başlıca altı şartın bulunmasına bağlıdır: Saygı ile uyulan din, güçlü bir siyasî otorite, kapsamlı adalet, genel güvenlik, yaygın refah, büyük bir ümit ve emel. Din kişide bir iç otorite fonksiyonuna sahip olup ahlâkî şuur halinde nefsin dizginlenmesini sağlar. Ancak herkes akıl ve din ölçülerine göre davranmayabilir. Bu eksikliği siyasî otorite doldurur. Hem dış dünyada hem de kişinin ahlâkî yapısında düzenin sağlanması için adalete ihtiyaç vardır. Her durumda adalet, ifrat ve tefrit şeklindeki aşırı tutumlardan uzak bir davranış biçimidir. Çünkü itidalden sapan adalatten sapmış olur. Mâverdi bu münasebetle, Aristo'dan beri sürüp gelen ve İslâm filozoflarınınca da kabul edi-